

Osiem duchów zła

i sposoby walki z nimi
według Ewagriusza z Pontu

Ks. Leszek Misiarczyk

Osiem duchów zła

i sposoby walki z nimi
według Ewagriusza z Pontu

TYNIEC

WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW

Opracowanie graficzne:
Marzena Wilmowska

Redakcja:
Elżbieta Wiater

Korekta:
Aldona Ibek

Imprimi potest: Opactwo Benedyktynów
L.dz. 94/2015, Tyniec, dnia 17.04.2015 r.
† Szymon Hiżycki OSB, opat tyniecki

Wydanie I: Kraków 2015

ISBN 978-83-7354-570-0

© Copyright by Ks. Leszek Misiarczyk
© Copyright by Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów
ul. Benedyktyńska 37
30-398 Kraków
tel. +48 (12) 688-52-95
tel./fax: +48 (12) 688-52-91
e-mail: zamowienia@tyniec.com.pl
www.tyniec.com.pl

Druk i oprawa:
TYNIEC Wydawnictwo Benedyktynów
druk@tyniec.com.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	7
Wstęp	9
Rozdział I: Nauka duchowa Ewagriusza	17
1. Praktyka ascetyczna (<i>praktike</i>)	21
2. Etap duchowego poznania (<i>gnostike</i>)	90
Rozdział II: Obżarstwo	109
1. Obżarstwo skutkiem lęku przed głodem i utratą zdrowia	116
2. Obżarstwo pokusą surowszej ascezy i lekceważenia braci ...	123
3. Obżarstwo pokusą łatwej drogi w ascezie	132
4. Obżarstwo przeszkodą w modlitwie i przyczyną złych snów	140
Rozdział III: Nieczystość (pożądanie seksualne)	147
1. Obżarstwo matką nieczystości	153
2. Poszukiwanie spotkań z kobietami	157
3. Wyobrażenia i sny erotyczne	164
4. Relacja między nieczystością a próżnością	172
Rozdział IV: Chciwość – korzeń wszelkiego zła	179
1. Chciwość miłością pieniędzy i pragnieniem bogactwa	182
2. Chciwość przyczyną schlebiana bogatym i pozornej troski o ubogich	191
3. Chciwość z powodu lęku o przyszłość	195
4. Chciwość źródłem próżności i pychy	199

Rozdział V: Smutek.	203
1. Smutek przejawem frustracji z powodu niespełnionych pragnień	213
2. Smutek skutkiem gniewu.	225
Rozdział VI: Gniew (złość) – namiętność demonów	231
1. Gniew skutkiem braku zaspokojenia pożądlności	240
2. Gniew pragnieniem zemsty za rzeczywiste lub rzekome krzywdy	245
3. Gniew przeszkodą w osiągnięciu stanu czystej modlitwy.	256
4. Gniew zaślepia umysł i pozbawia go duchowego poznania	262
5. Gniew przyczyną koszmarów sennych	270
Rozdział VII: Acedia	275
1. Definicja i natura acedii	275
2. Objawy acedii i środki zaradcze	292
Rozdział VIII: Próżność.	327
1. Próżność szukaniem ludzkiej chwały w praktykowaniu ascezy.	337
2. Próżność gnostyka	346
3. Próżność wrogiem duchowego poznania i kontemplacji	353
Rozdział IX: Pycha	363
1. Pycha skutkiem próżności	369
2. Pycha przypisywaniem sobie prawych czynów	373
Zakończenie	379
Bibliografia	387

Wykaz skrótów

- BOK – Biblioteka Ojców Kościoła, Kraków 1992–.
- BOK 26 – EWAGRIUSZ Z PONTU, *O różnych rodzajach złych myśli*, przekł. i red. L. NIĘŚCIOR, BOK 26, 2006.
- CSEL – Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Wiedeń 1866–1986.
- CT – „Collectanea Theologica”, Warszawa 1949/50.
- DS – *Dictionnaire de Spiritualité*, Paris 1936–.
- DSAM – *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique*, Paris 1932–
- FZPhTh – „Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie”, Freiburg 1954–.
- JAAR – „Journal of American Academy of Religion”, Oxford 1966–
- JAC – „Jahrbuch für Antike und Christentum”, Münster 1958–
- JECS – „Journal of Early Christian Studies”, Baltimore 1934–
- JOB – „Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik”, Wien 1932–
- OCP – „Orientalia Christiana Periodica”, Roma 1935–.
- PG – Patrologiae cursus completus. Series Graeca, t. 1–161, wyd. J. P. MIGNE, Paris 1857–1866.
- PL – Patrologiae cursus completus. Series Latina, t. 1–217, wyd. J. P. MIGNE, Paris 1841–1855.
- PSP – Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy, Warszawa 1969–
- RSPPhTh – „Revue des sciences philosophiques et théologiques”, Paris 1907.
- ROC – „Revue de l’Orient Chrétien”, Paris 1896–.
- RSR – „Recherches de sciences religieuses”, Paris 1910–.
- SCh – Sources Chrétiennes, Paris 1941–
- SCh 170/171 – ÉVAGRE LE PONTIQUE, *Traité pratique ou le moine*, wyd. A. GUILLAUMONT, C. GUILLAMONT, 1971.

- SCh 340 – ÉVAGRE LE PONTIQUE, *Scholies aux Proverbes*, wyd. P. GÉHIN, 1987.
- SCh 397 – ÉVAGRE LE PONTIQUE, *Scholies à l'Ecclésiaste*, wyd. P. GÉHIN, 1993.
- TU – Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur, Leipzig 1882–1941, Berlin 1951–
- VCh – „Vetera Christianorum”, Bari 1964–
- VigChr – „Vigiliae Christianae”, Amsterdam– Leiden 1947–
- VoxP – „Vox Patrum”, Lublin 1981–
- VSS – „La vie Spirituelle. Supplément”, Paris 1947–
- ZAM – *Zeitschrift für Askese und Mystik*, Berlin 1926–
- ŹrMon – Źródła Monastyczne, Kraków 1993–
- ŹrMon 4 – *Apoftegmaty Ojców Pustyni*, t. 1: *Gerontikon (Księga Starców)*, przekł. M. BORKOWSKA, 1994.
- ŹrMon 9 – *Apoftegmaty Ojców Pustyni*, t. 2: *Kolekcja systematyczna*, przekł. M. KOZERA, 1995.
- ŹrMon 6 – Św. BAZYLI WIELKI, *Pisma ascetyczne*, t. 2: *Reguły dłuższe. Reguły krótsze*, przekł. i oprac. J. NAUMOWICZ, 1995.
- ŹrMon 12 – PALLADIUSZ, *Opowiadania dla Lausosa (Historia Lausiaca)*, przekł. S. KALINKOWSKI, 1996.
- ŹrMon 18 – EWAGRIUSZ Z PONTU, *Pisma ascetyczne*, t. 1, przekł. ZBIOROWY, 1998.
- ŹrMon 19 – G. BUNGE OSB, *Ewagriusz z Pontu – mistrz życia duchowego*, przekł. ZBIOROWY, 1998.
- ŹrMon 28 – JAN KASJAN, *Rozmowy z Ojcami*, t. 1, przekł. i oprac. A. NOCOŃ, 2002.
- ŹrMon 35 – ŚWIĘTY ANTONI, *Żywot. Pisma ascetyczne*, przek. E. DĄBROWSKA, wpraw., wstępy i red. nauk. E. WIPSYCKA, s. 77–152.
- ŹrMon 36 – EWAGRIUSZ Z PONTU, *Pisma ascetyczne*, t. 2, przekł. ZBIOROWY, 2005.

Wstęp

Dzisiejsze podejście teologiczne do fenomenu zniewolenia duchowego podkreśla konieczność rozróżnienia działania demonicznego na zwyczajne, czyli pokusy, i nadzwyczajne. Z kolei owo działanie nadzwyczajne może mieć formę opresji demonicznej, która polega na nękanii przez demona osób, miejsc, rzeczy czy zwierząt, obsesji demonicznej (zewnętrznej i wewnętrznej) a także rzeczywiste opętanie¹. Nauka Ewagriusza na temat ośmiu duchów zła, którą chcę się zająć w niniejszym studium, wpisuje się w nurt walki duchowej, znanej od początku Kościoła². W przypadku jednak naszego autora chodzi o walkę z pokusami oraz atakiem demonicznym w postaci opresji lub obsesji demonicznej, a nie opętania w sensie ścisłym. Warto dodać, że zarówno dzisiaj, jak w pierwszych wiekach Kościoła był i jest to najczęściej występujący sposób działania demonicznego. Rzeczywiste opętania są rzadkie i zakładają zawsze jakieś przyzwolenie woli ze strony człowieka, aby na takie działanie się otworzyć. Niniejsze studium nie będzie więc dotyczyć opętań i egzorcyzmów, ale, jak wspomniałem, częstszych i lżejszych sposobów działania demonicznego a naszym przewodnikiem będzie mnich z IV w., Ewagriusz z Pontu.

¹ Por. szerzej na temat tych rozróżnień: S. ZALEWSKI, *Walka z osobowym złem*, Płock 2013, s. 70–151.

² Por. E. SORENSEN, *Possession and Exorcism in the New Testament and Early Christianity*, Tübingen 2002; G.H. TWELFTREE, *In the Name of Jesus. Exorcism among Early Christians*, Grand Rapids 2007; A. NICOLOTTI, *Esorcismo cristiano e possessione diabolica tra II e III secolo*, Turnhout 2011.

Ewagriusz urodził się w 345 r. w Ibora, w Poncie, na północy dzisiejszej Turcji³. Zdobył solidne wykształcenie klasyczne w dziedzinie filozofii i retoryki, a następnie kontynuował naukę, studiując teologię w Cezarei Kapadockiej, u boku Bazylego Wielkiego, który ustanowił go lektorem w swoim kościele. Po śmierci Bazylego Ewagriusz przeniósł się do Konstantynopola, gdzie przez wiele lat pracował u boku biskupa, Grzegorza z Nazjanzu, jako diakon i najwierniejszy pomocnik w obronie wiary nicejskiej. Kiedy po opuszczeniu Konstantynopola przez Grzegorza, zmęczonego ciągłymi walkami i intrygami, Ewagriusz wspiera swoimi błyskotliwymi kazaniami posługę jego następcy Nektariusza, zakochuje się w nim żona jednego z prefektów miasta i grozi mu śmiertelne niebezpieczeństwo ze strony jej męża. Ostrzeżony we śnie, opuszcza Konstantynopol w 382 r., udając się do Jerozolimy, by tam przyrzeć się bliżej życiu monastycznemu, które wiedli zamożni i wykształceni Rzymianie pod przewodnictwem Rufina i Melanii. Gdy po jakimś czasie dopadła go tajemnicza choroba, której żaden ówczesny lekarz nie potrafił zaradzić, Melania zaczęła doszukiwać się jej nadprzyrodzonego charakteru. Wtedy Ewagriusz przyznał się, że przyrzekł Bogu zmianę życia, ale tego nie uczynił i pewnie w taki sposób teraz Bóg dopomina się spełnienia przyrzeczenia. Na ręce Melanii składa więc ślub, że zostanie mnichem, i najprawdopodobniej wiosną 383 r. przyjmuje z rąk Rufina habit. Potem udaje się do Nitrii w Egipcie, położonej ok. 50 km od Aleksandrii, by tam poznać prawdziwe życie monastyczne. Pustynia nitryjska w tamtym czasie była osadą cenobityczną, gdzie mnisi prowadzili

³ Informacje biograficzne na jego temat znajdziemy w dziele Palladiusza *Opowiadania dla Lausosa (Historia Lausiaca)* (tamże 38, *ŹrMon* 12, s. 177–182); SOZOMEN, *Historia Kościoła* VI,30, przekł. S. KAZIKOWSKI, Warszawa 1989, s. 425–426; SOKRATES SCHOLASTYK, *Historia Kościoła* IV,23, przekł. S. KAZIKOWSKI, Warszawa 1986, s. 315–318.

życie wspólnotowe jako przygotowanie do surowszych form życia monastycznego, czyli bycia anachoretami (pustelnikami). Podobnie uczynił także Ewagriusz, który po dwóch latach życia w Nitrii udał się do półanachoreckiej osady w Kellia, gdzie przebywało tam wtedy ok. 600 mnichów. Zamieszkiwali oni pojedyncze, oddalone od siebie cele, a jednocześnie wspierali się wzajemnie w przypadku napadów rabusiów czy w chorobach. Tam poznał Albinusa, przyjaciela Melanii, a także wykształconych zwolenników teologii Orygenesusa: Ammoniusza, Dioskora, Euzebiusza i Eutymiusza, którym przewodził niepiśmienny Kopt i mistrz duchowy, abba Pambo⁴. W Kellia poznał również Makarego Aleksandryjskiego, jedyne go prezbitera w całej osadzie, a także Makarego Wielkiego ze Sketis – dwóch wielkich mistrzów życia duchowego. Ewagriusz spędził w Kellia 16 lat, podczas których praktykował bardzo surowy post, jedząc jeden posiłek dziennie składający się z suchego chleba i niewielkiej ilości wody, oraz ograniczając znacznie ilość snu. Choć w krótkim czasie stał się mistrzem życia duchowego dla wielu anachoretów, to jednak jego organizm wycieńczony tak surową ascezą coraz częściej odmawiał posłuszeństwa. Zmarł w 399 r. z powodu choroby żołądka, pozostawiając po sobie wiele dzieł ascetycznych, które do dzisiaj budzą podziw czytelników⁵. Ze względu na głębokie intuicje dotyczące właśnie życia psychiczno-duchowego człowieka słusznie był nazywany „psychologiem monastycyzmu wczesnochrześcijańskiego” i mistrzem życia duchowego.

Ze względu na sympatie do teologii Orygenesusa, który imiennie został potępiony na soborze w Konstantynopolu w 553 r., również Ewagriusz i jego pisma padły ofiarą podejrzenia o poglądy heretyckie, zwłaszcza w okresie tzw. pierwszego sporu orygenistycznego pod koniec IV w. W związku z tym, niektórych pism tego autora,

⁴ Por. L. NIEŚCIOR, *Wstęp*, *ŻrMon* 18, s. 15–43.

⁵ Spis wszystkich dzieł Ewagriusza zostanie podany w bibliografii.

takich jak *Rozdziały gnostyczne* czy *List do Melanii*, nie przepisywano w ogóle po grecku i pewnie zaginęłyby bezpowrotnie, gdyby nie przekłady syryjskie, które szczęśliwie dotrwały do naszych czasów i uzupełniły znacząco naszą wiedzę o nauce Ewagriusza. Warto również pamiętać, że jego doktryna duchowa nigdy nie została potępiona i nie budziła większych zastrzeżeń ze strony Kościoła. Przez całe stulecia mnisi, zwłaszcza na Wschodzie, czytali i rozważali pisma Ewagriusza, traktując go jako wyjątkowego mistrza duchowego.

W niniejszym studium chcę się zająć kategorią ośmiu duchów zła albo ośmiu myśli namiętnych (*logismoi*), bo Ewagriusz używa tych nazw zamiennie. Punktem wyjścia w jego nauce duchowej jest przekonanie, że człowiek został stworzony na obraz i podobieństwo Boże, jest zdolny poznać Boga i żyć według Jego przykazań. Na skutek pierwotnego upadku całkowicie duchowy byt rozumny doznał dezintegracji, zmieniając się z istoty czysto duchowej, która była jedynie umysłem (*nous*), w istotę posiadającą umysł (*nous*), duszę (*psyche*) i ciało (*soma*). Ewagriusz jest przekonany, że człowiek po pierwotnym upadku duchowego umysłu (*nous*) jest w stanie wewnętrznego rozbicia i permanentnej dysharmonii, zaś poszczególne sfery jego osobowości (ciało, dusza i umysł) pozostają w stanie ciągłego konfliktu⁶. W ciągu wielu lat życia na pustyni jako anachoreta i dzięki genialnej wręcz intuicji w dostrzeganiu poruszeń własnej duszy lub dusz innych mnichów, dla których był duchowym mistrzem, doszedł do wniosku, iż człowiekiem porusza osiem głównych myśli namiętnych albo inaczej atakuje go osiem duchów zła (demonów), które wprowadzają człowieka w konflikt

⁶ Nauka Kościoła o tym, że Bóg stwarza duszę każdorazowo w momencie poczęcia człowieka została określona zdecydowanie później. Ewagriusz idzie za Orygenesem przyjmując preegzystencję umysłu (*nous*), który po upadku przekształcił się w duszę.

z samym sobą, innymi ludźmi i Bogiem. Są to: obżarstwo, nieczystość, chciwość, smutek, gniew/złość, acedia, próżność i pycha⁷. Na te ataki mnich pontyjski proponuje praktykę ascetyczną jako duchową metodę, która z pomocą łaski Bożej służy oczyszczeniu duszy z tych głównych jej namiętności i pozwala odeprzeć demony atakujące za ich pośrednictwem człowieka. Dusza ludzka atakowana przez namiętność (*pathos*) czy demona pozostaje w stanie choroby, to znaczy w stanie dla niej nienaturalnym, natomiast po oczyszczeniu osiąga stan beznamiętności (*apatheia*), który jest doświadczeniem wewnętrznej harmonii podobnym do stanu sprzed pierwotnego upadku umysłu. Ewagriusz wielokrotnie podkreśla, iż dopóki człowiek żyje na ziemi, niemożliwe jest osiągnięcie stanu całkowitego i doskonałego uwolnienia się od ataków tych właśnie demonów. Dopuszczał jednak możliwość osiągnięcia już tutaj na ziemi, dzięki wysiłkowi ascetycznemu i pomocy łaski Bożej, stanu beznamiętności, wewnętrznej harmonii i wyzwolenia się z owych podstawowych konfliktów w ten sposób, że nie stanowią one już przeszkody w relacji człowieka z Bogiem i bliźnimi. I nawet jeśli owe duchy nadal będą atakować duszę człowieka, po osiągnięciu stanu beznamiętności nie są one już w stanie uczynić mu żadnej duchowej szkody, wręcz przeciwnie: ich ataki mogą być wykorzystane do jeszcze większego przyłgnięcia do Boga.

Kategoria ośmiu namiętnych myśli, bardzo ważna w nauce ascetycznej Ewagriusza, odegrała kluczową rolę w historii całej późniejszej nauki ascetycznej Kościoła. Wszyscy późniejsi autorzy chrześcijańscy, którzy zajmowali się tą tematyką, bazowali na jego nauce i ostatecznie weszła ona na stałe do kanonu chrześcijańskiej nauki ascetycznej. Na Wschodzie zachowano zarówno kolejność,

⁷ Por. EWAGRIUSZ Z PONTU, *O praktyce ascetycznej* 6, przekł. E. KĘDZIOREK, *ŻrMon* 18, s. 208; oraz: TEGOŻ, *O ośmiu duchach zła*, przekł. L. NIEŚCIOR, *ŻrMon* 18, s. 373–403.

liczbę ośmiu duchów zła atakujących człowieka, jak też ich rozumienie podane przez Ewagriusza praktycznie w niezmienionej formie aż do epoki bizantyjskiej. Na grunt Kościoła na Zachodzie listę Ewagriusza przeszczepił Jan Kasjan w swoich dziełach *O instytucjach życia cenobickiego* i *Rozmowy z Ojcami*. Kasjan zastępuje jednak ewagriński termin *logismos* łacińskim *vitium*, który oznacza bardziej wadę niż atak samej pokusy. Niektórzy badacze tekstów Kasjana są zdania, że rozumiał on owe osiem głównych wad (*vitia*) nie jako grzechy w znaczeniu świadomego i dobrowolnego wykroczenia przeciwko Bogu, lecz raczej, jak Ewagriusz, jako złe myśli lub złe duchy, które zagrażają mnichowi. Columba Stewart słusznie jednak podkreśla, że takie zmiany terminologiczne nie mogły być efektem tylko nieuwagi Kasjana, ale stanowiły raczej jego zamierzony wybór zmiany znaczenia⁸. Ewagriusz odróżniał źródło złych myśli, które może znajdować się poza człowiekiem lub w jego wewnętrznej strukturze po grzechu pierwotnym i nie podlega osądowi moralnemu, od decyzji ludzkiej woli jako reakcji na daną myśl czy pokusę, która już podlega ocenie moralnej. To, co dla Ewagriusza było więc atakiem demona, namiętnych złych myśli lub pragnień człowieka bez udziału jego woli, a więc również bezpośredniej odpowiedzialności, dla Kasjana przyjmuje znaczenie wady moralnej. Podczas gdy Ewagriusz podkreśla, że nie jest winą człowieka, iż jest atakowany przez namiętne myśli, a ponosi odpowiedzialność jedynie za uleganie im w myślach lub postępowanie zgodnie z nimi, to Kasjan kładzie nacisk tylko na ostatni etap całego tego procesu, który owocuje w życiu człowieka powtarzającym się postępowaniem pod ich wpływem, czyli wadą. Jeszcze większych zmian dokonuje papież Grzegorz Wielki († 604), który

⁸ Por. C. STEWART, *John Cassian's Schema of Eight Principal Faults and His Debt to Origen and Ewagrius*, [w:] *Jean Cassien entre l'Orient et l'Occident*, red. C. BADILTA, A. JAKABA, Paris 2003, s. 205–219.

ogranicza liczbę tzw. głównych wad (*principalia vitia*) do siedmiu i pod wpływem św. Augustyna dostrzega ich źródło w pysze (*superbia*), a ich kolejność widzi tak: próżna chwała (*inanis gloriae*), zazdrość (*invidia*), gniew (*ira*), smutek (*tristitia*), chciwość (*avaritia*), łakomstwo/obżarstwo (*ventris ingluvies*), nieczystość (*luxuria*). Klasyfikacja Grzegorza staje się w średniowieczu podstawą wszelkich późniejszych katalogów grzechów głównych, do której odwoływał się m.in. Bernard z Clairvaux i św. Tomasz z Akwinu⁹. Do niej nawiązuje również najnowszy Katechizm Kościoła Katolickiego z 1992 roku w punktach 1865–1866.

Chcąc jednak głębiej zrozumieć kategorię siedmiu grzechów głównych, obecną od wielu stuleci w chrześcijaństwie zachodnim, należy koniecznie odwołać się do literatury patrystycznej, zwłaszcza do tradycji Kościoła greckiego, nawet bowiem pobieżna analiza literatury chrześcijańskiej w języku greckim na ten temat pokazuje, iż nie tylko sama kategoria powstała tam o wiele wcześniej, lecz również jej prezentacja i opis są zdecydowanie głębsze i ciekawsze niż w chrześcijańskiej literaturze łacińskiej. Kluczową rolę w rekonstrukcji całej kategorii ośmiu myśli namiętnych/duchów zła odgrywają oczywiście teksty Ewagriusza z Pontu, autora, który w ostatnich dziesięcioleciach cieszy się coraz większą popularnością nie tylko w wąskim kręgu specjalistów, ale również wśród innych autorów podejmujących tematy psychologiczno-duchowe. Renesans myśli Ewagriusza, nowe wydania i tłumaczenia jego pism oraz opracowania na temat jego doktryny umożliwiają nam na głębszą analizę również jego teorii ośmiu duchów zła atakujących duszę człowieka.

⁹ Zob. szerzej rekonstrukcję zmian dokonanych przez Kasjana, Grzegorza i autorów średniowiecznych [w:] L. MISIARCZYK, *Osiem logismoi w pismach Ewagriusza z Pontu*, Kraków 2007, s. 17–25; por. także C. CASAGRANDE, S. VECCHIO, *Histoire des péchés capitaux au moyen âge*, Paris 2003.

Choć pisma Ewagriusza powstawały zasadniczo na użytek anachoretów, to jego nauka może być bardzo użyteczna również dla wszystkich ludzi zainteresowanych swoim własnym rozwojem duchowym. Doskonale bowiem uchwycił on podstawowe dynamizmy ludzkich pragnień, pożądań czy namiętności, które miotają każdym człowiekiem i popychają go do działania przeciw Bogu, innym ludziom i sobie samemu. Wnioski zaś, do jakich doszedł na drodze obserwacji własnej duszy, inspirują współczesne nauki o człowieku, a sposoby radzenia sobie z nimi mogą być przydatne dla każdego, kto pragnie żyć w większej harmonii z samym sobą, innymi i Bogiem. Jego prezentacja ośmiu namiętnych myśli/duchów zła jest na tyle interesująca i ważna, że zasługuje bez wątpienia na całościowe opracowanie i to nie tylko dlatego, że dał on początek samej kategorii ośmiu namiętnych myśli, która po wspomnianych zmianach stała się później katolicką nauką o siedmiu grzechach głównych, ale przede wszystkim dlatego, że jego analizy działania demonów w duszy człowieka nie straciły do dzisiaj nic ze swojej aktualności.

Niniejsza książka składa się z dziewięciu rozdziałów, z których pierwszy poświęcony będzie tematyce nauki duchowej mnicha z Pontu, by na tym tle ukazać dokonaną przez niego analizę działania poszczególnych duchów zła i sposoby walki z nimi. Rozdział drugi jest poświęcony duchowi obżarstwa, rozdział trzeci – nieczystości, rozdział czwarty – chciwości, rozdział piąty – duchowi smutku, rozdział szósty – gniewowi, rozdział siódmy – acedii, rozdział ósmy – próżności i rozdział dziewiąty – duchowi pychy. Metoda badań zastosowana w niniejszym studium, to analiza odpowiednich fragmentów polskiego tłumaczenia dzieł Ewagriusza z podaniem w pojedynczych przypadkach w nawiasach technicznej terminologii greckiej. Poniższy tekst jest skróconą i uproszczoną wersją mojej rozprawy habilitacyjnej *Osiem logismoi w pismach Ewagriusza z Pontu* (Kraków 2007), do której odsyłam zainteresowanych.